

ARİŞ

Sayı/Issue: 27 / Aralık/December 2025

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Evaluation: Two Outside Judges

Çift Taraflı Körleme / Double-Sided Blind Refereeing

Benzerlik Taraması Yapıldı/Similarity Scan Performed - intihal.net

Başvuru/Submitted: 06-11-2025

Kabul/ Accepted: 12-12-2025

Yayın/ Publication: 20-12-2025

Yüzyılları Kapsayan Onarımların ve Değişen İşlevlerin İzinde: Topkapı Sarayı Vâlide Sultan Taşlığı'na Dair Yeni Bulgular

Yasin Yıldız | 0000-0002-5199-0898 | Yasin.yildiz@millisaraylar.gov.tr

Dr. | Milli Saraylar İdaresi Başkanı | Dolmabahçe Sarayı

İstanbul | Türkiye

<https://ror.org/026ksq202>

Atıf: Yıldız, Yasin (2025). "Yüzyılları Kapsayan Onarımların ve Değişen İşlevlerin İzinde: Topkapı Sarayı Vâlide Sultan Taşlığı'na Dair Yeni Bulgular", *Arış*, Aralık, Sayı:27, s. 129-152

Öz

Topkapı Sarayı'nın Harem bölümü bugüne kadar birçok araştırmacının ilgi noktası olmuş, siyasi yapısı, hiyerarşisi, mimarisi, onarımları, çini bezemeleri veya kalem işlerine kadar yapılan çalışmalarla çok zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Harem, hakkında yapılmış yüzlerce çalışmaya rağmen bugün hala araştırmacılara yenilikler sunmaya devam etmektedir. Günümüzde yapılan restorasyonlarla ulaşılan yeni bilgiler Harem'in günümüze kadar devam eden bilinmezlik denizine küçük ışıklar tutmaktadır. Özellikle belli dönemlerde yangınların önemli ölçüde tahribata yol açtığı haremde devamlı olarak mekanların dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Bu dönüşümlerin neticesinde haremde bulunan mekanların ilk yapılış amacıyla sonraki dönem kullanımları arasında farklar olduğu saptanmaktadır. Haremin en önemli bölümünü teşkil eden Vâlide Sultan'a ait mekanlar her zaman ilgi çekici olmakla beraber ilmi açıdan yapılacak araştırmaların da en zengin kolunu oluşturmaktadır. Milli Saraylar Başkanlığı'nın idaresinde yürütülen büyük çaplı Harem Restorasyonu ve kapalı kısımların ziyarete açılması projesi bir yandan da harem mekanlarının aydınlatılmasına katkı sağlayacak çeşitli verileri gün ışığına çıkarmaktadır. Bu bağlamda 2025 yılında yapılan Vâlide Sultan Taşlığı etrafındaki yapıların restorasyon çalışmaları esnasında "Vâlide Sultan Mutfakı" olarak bilinen bölüm ve "Giriş Holü" olarak adlandırılan mekanla ilgili yeni bulgulara rastlanılmıştır. Bu bulgular ışığında söz konusu mekânların 1665 Harem Yangını öncesi durumları ve sonrasında geçirdiği değişimler, raspa ve onarım işlemleri sonrası elde edilen somut verilerle sorgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Topkapı Sarayı, Vâlide Sultan, Mutfak, Raspa, Malakârî, Merdiven.*

Makale Bilgileri

Yapay Zekâ Beyanı

Çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, tarafımda bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim

arisdergisi@akmb.gov.tr

Lisans

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

Dizinleme Bilgileri

Dergi Asos İndeks, Trdizin, Academindex, AYK Dergi Dizini'nde taranmaktadır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

New Findings in the Vâlide Sultan Courtyard of Topkapı Palace: In The Trace of Centuries Long Repairs and Varying Function

Yasin Yıldız | 0000-0002-5199-0898 | Yasin.yildiz@millisaraylar.gov.tr
Dr. | Head of National Palaces Administration | Dolmabahçe Palace
İstanbul | Türkiye
<https://ror.org/026ksq202>

Citation: Yıldız, Yasin (2025). “New Findings in the Vâlide Sultan Courtyard Of Topkapı Palace: In The Trace of Centuries Long Repairs and Varying Function”, *Arış*, December, Issue: 27, pp. 129-152

Abstract

The Harem of Topkapı Palace has long been a focal point for researchers, with extensive studies conducted on its political and administrative structure, hierarchy, architecture, restorations, tile decorations and painted ornamentation. Despite the wealth of literature on the subject, the Harem continues to offer new insights to scholars. Information revealed through ongoing restorations sheds light on the many uncertainties that have persisted over time. It is observed that the spaces within the Harem witnessed constant transformation, particularly during certain periods when fires caused significant damage. As a result of these transformations, differences between the original purposes of the spaces within the Harem when they were built and their later uses are determined. The spaces associated with the Vâlide Sultan, which constitute the most significant section of the Harem, have always been of great interest and represent one of the richest fields of academic research. The large-scale Harem Restoration and the project to open previously inaccessible sections to visitors, carried out under the administration of the National Palaces Directorate, have been instrumental in uncovering various new data that contribute to a deeper understanding of these spaces. In this context, during the restoration work conducted in 2025 on the structures surrounding the Valide Sultan Courtyard (Valide Sultan Taşlığı), new findings were discovered concerning the unit known as “the Vâlide Sultan’s Kitchen” and the area referred to as “the Entrance Hall”. In light of these findings, the pre-1665 Harem Fire conditions of these spaces and the subsequent transformations they underwent are being re-evaluated based on concrete evidence obtained through stratigraphic scraping (raspa) and restoration processes.

Keywords: *Topkapı Palace, Vâlide Sultan’s Room, Kitchen, Scraping, Malakâri, Stairs.*

Article Information

<i>AI Disclosure</i>	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content has been produced by myself in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
<i>Ethics Committee Approval</i>	The study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained through a literature review / published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and that all referenced works are listed in the bibliography.
<i>Complaints</i>	arisdergisi@akmb.gov.tr
<i>License</i>	This article is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in Asos İndeks, Trdizin, Academindex and AYK Dergi Dizini.
<i>Conflict of Interest</i>	There is no potential conflict of interest in this study.

Giriş

Fâtih Sultan Mehmed'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle birlikte başlayan imar sürecinde kentin ilk saray yapısı günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu Bâyezit Meydanı'na yapılmıştır. Daha sonra Sarây-ı Atîk-i Âmire olarak anılacak olan yapının ardından daha yeni ve kapsamlı bir saraya ihtiyaç duyulmuş, bu sebeple Sarayburnu bölgesinde Sarây-ı Cedîd-i Âmire olarak bilinen Topkapı Sarayı inşa edilmeye başlanmıştır. Sûr-i Sultânî, Bâb-ı Hümâyûn, Çinili Köşk, Has Oda ve Fâtih Köşkü gibi yapılarla Sarayın ilk inşa süreci 1478 yılında şekillenmiş olup sonraki pâdişahlar döneminde peyderpey mekânlar eklenerek 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olmaya devam etmiştir.

Topkapı Sarayı Haremi, sarayın Sultan II. Mehmed dönemindeki ilk inşasından sonra sürekli genişletilmiştir. İlk dönemlerde sadece seçkin cariyelerin yaşadığı bir yer olan Harem, özellikle Sultan III. Murad döneminde büyük değişikliklere sahne olmuştur. Bizzat Sultan III. Murad'ın aldığı kararlarla Harem'in hem mekân kurgusu hem de teşkilat yapısı gelişmiş ve daha büyük bir organizasyona sahne olmuştur. Haremi küçük bulan Sultan, Şehnameci Lokman'ın aktardığı üzere bir sıra taş bir sıra tuğla olmak üzere büyütülmesini emretmiştir (Necipoğlu, 2007; 214). Sultan inşaatın başladığı Rebiülevvel 986 (Mayıs 1578) ile Receb 987 (Eylül-Ekim 1579) arasında Eski Saray veya Üsküdar Sarayı'nı kullanmış, Topkapı Sarayı'ndan uzak kalmıştır (Necipoğlu, 2007; 216). Bu inşaat tamamlandığında Mimar Sinan'ın inşa ettiği Sultan III. Murad Odası başta olmak üzere haremde yüksek katlı başka binalar yükselmiş ve harem eski halinin yaklaşık üç katı kadar büyümüştür.

Harem'in mimari gelişimini bütün ayrıntılarıyla izlemek bugün oldukça güçtür. Tanyeli, "Topkapı Sarayı Haremi'nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi" isimli makalesinde; 17. Yüzyıl ortasındaki yangınlar ve depremler nedeniyle izlerin büyük ölçüde kaybolduğunu, mevcut verilerin ancak belirli noktalara açıklık getirebildiğini belirtir (Tanyeli, 1988; 149). Buradan da anlaşılabileceği üzere Harem'in tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri bütüncül biçimde takip etmek güçleşmekte, araştırmacılar ancak korunabilen belgeler ve mimari kalıntılar üzerinde yorum yapabilmektedir.

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı saray hayatının değişen çizgisi, kadınların iktidar üzerindeki gücünün artması, vâlide sultanların taht üzerindeki mücadeleleri, tüm bu olayların ana sahnesini oluşturan Harem'in mimari kurgusunu da girift hale getirmiştir. Günümüzde yaklaşık 13 dönümlük bir alanı kaplayan harem her ne kadar taşlıklar etrafında şekillenmiş gibi görünsün de bazı araştırmacılar Vâlide Sultan'a ait mekânlar etrafında gelişen bir harem yapısından bahsetmektedir. Nitekim büyüklük ve ihtişam bakımından padişah dairesiyle yarışabilecek düzeyde olan Vâlide Sultan'a ait mekânlar haremi iki bölüme ayırmakta ve bu fiziksel kurgu Vâlide Sultan'a yüklenen anlamla eşdeğer biçimde şekillenmektedir. Bu kurguyla birlikte haremde hizmetli sınıfı ve kadınlar bölümü hanedan erkekleri bölümünden ayrı tutularak bir sınır işlevi görmektedir (Şekil. 1) (Kocaaslan, 2014; 114-115).

Bu makale, Harem'de Vâlide Sultan Dairesi'nin güneydoğusunda yer alan ve literatürde 'Vâlide Sultan Mutfağı' olarak adlandırılan mekânın özgün işlevini, yapısal özellikler, bezeme analizi ve restorasyon bulguları ışığında yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Topkapı Sarayı Vâlide Sultan Taşlığı

Vâlide Sultanlar, Osmanlı devletinin yönetimi konusunda hemen her dönemde doğrudan veya dolaylı olarak söz sahibi olmuşlardır. Sarayda Padişah'tan sonra en büyük otoriteye sahip olan Vâlide Sultanların kaldıkları ve yaşadıkları mekânlar da her dâim özellikli olarak karşımıza çıkmaktadır. 1662 ve 1665 yıllarında iki büyük yangın geçiren Harem'in günümüze ulaşan hali büyük ölçüde Sultan IV. Mehmed'in saltanatı döneminde şekillenmiştir. 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenmeye başlayan Vâlide Sultan Taşlığı ve etrafında bulunan yapılar topluluğu da vâlide sultan makamının artan gücü ile paralel olarak genişlemiş ve günümüzdeki halini büyük ölçüde almıştır. Sultan IV. Mehmed'in, zamanını daha çok Edirne'de geçirmesi dolayısıyla haremdeki onarım ve yenilemeyi başta yangın nedeniyle zorunlu bir tercih olarak başlatmışsa da ilk onarımları beğenmeyip ahşap yerine taş ve demir kullanılarak yeniden yapılmasını istemiştir (Tanyeli, 1988; 162-164) (Kocaaslan, 2014; 209-212). Taşlığın bulunduğu alan Harem içinde doğal yoldan bir sınır çizmekte olup, hiyerarşik yapının mimari örgütlenmeye yansıdığı görülmektedir (Şekil 2).

Harem'in geniş ve gözde mekânlarından biri olan Vâlide Sultan Taşlığı, Harem kapısı nöbet yerinden ve Gözdelere Taşlığı'na giden koridora açılan kapılardan girilen bir avlu olarak şekillenmiştir. Daha önceden dört yönde revaklarla çevrili olduğu belirtilen avluyu bugün batı ve güney kenarlarını toplam 12 sütunla taşınan revaklar kuşatır (Şekil 3). Avluda dikkat çeken bir unsur, padişahın odasından ayrılırken ya da odasına dönerken kullandığı podima döşeli Padişah Yolu ve sonlandığı yerde *in situ* olarak duran binek taşıdır (Pektaş, 2023; 158-159).

Vâlide Sultan Taşlığı çevresinde; Vâlide Sultan Dairesi, Vâlide Sultan ve Hünkâr Hamamı, Ocaklı Sofa, Hasekiler Dairesi, Altın Yol, Ustalar Dairesi, Hazinedar Ustalar Dairesi, Mutfak, Harem Eczanesi ve Kalfalar Dairesi bulunmaktadır. Vâlide Sultan'a ait mekânlar taşlığın Haliç cephesinde konumlanmıştır. Vâlide Sultan'ın hizmetinde olan cariyelerinin koğuşları ise bu dairenin alt katında bulunmaktadır. Vâlide Sultan Taşlığı'ndan Harem Bahçesine kadar uzanan odalardan oluşan bu komplekste günlük hayatta her türlü ihtiyacın karşılanması, gelen misafirlerin ağırlanması, ibadetlerin eda edilmesi gibi pek çok iş için ayrılmış odalar bulunmaktaydı. Vâlide Sultan Taşlığı çevresindeki "U" şeklinde olan yapıların, yani Hasekiler Dairesi, Saray Ustaları Dairesi, Şehzâdegân Dairesi ve Altın Yol üzerinde olan mekânların harem ilk yapıları olduğu bilinmektedir. Hünkâr Hamamı, Vâlide Sultan Dairesi, Ocaklı Sofa bu mekânlara daha sonra eklenmiştir (Şekil 4).

Vâlide Sultan daireleri girişindeki revak (Vâlide Sultan Bekleme Odası) ile Hasekiler Dairesi önündeki revak sonradan kapatılarak bu dairelere eklenmiş, Ocaklı Sofa ise daha geç (17.yy.) devirde inşa edilmiştir. Ocaklı Sofa'nın bulunduğu yerde, evvelce harem bahçesinden gelen meyilli bir yol bulunduğu düşünülmektedir. Bu yol ile Hasekiler Dairesine oradan Şehzâdegân Dairesine Şimşirlikten çıkılabildiğine dair yorumlara imkan veren kalıntılar mevcuttur (Kocaaslan, 2014; 123-125) (Necipoğlu, 2007; 227-231). (Karahasan, 2005; 231).

Saltanat Kapısı adı da verilen günümüzde literatürde kullanıldığı şekliyle Ocaklı Sofa girişi, daha sonraki devirlerde önem kazanmıştır. Bu girişin yanı başındaki hünkâr hamamı külhanının kapısının ocaklı sofa yapılmadan önce şimşirlikten gelen meyilli yola açıldığı tahmin edilmektedir. Çünkü günümüzde külhan seviyesine, Vâlide Taşlığı seviyesinden basamaklarla inilmektedir. Hünkâr Hamamına sonradan eklenmiş olan Vâlide Hamamı ve

Vâlîde Dairesi revakı da (giriş holü) Vâlîde Taşlığını sonradan Haliç tarafından ayırmış olmalıdır. Sultan III. Murad devrinden sonra bugünkü şeklini alan Vâlîde Dairesi'nden Cariyeler Havuzuna inen merdiven sahanlığında bir kısmı bugün de görülebilen eski taşıyıcı tonozlar ve Taşlık sularını kanalizasyona bağlayan düşey yağmur boruları evvelce Vâlîde Taşlığının ön kısmının açık olabileceğini düşündürmektedir. (Şekil. 5).

Vâlîde Sultan Dairesinden geniş taş merdivenle inilen cariyelerinin oturduğu birimler, haremın 15. ve 16. asırda inşa edilen yapıları arasında yer alır. 15.yy'daki deprem, 17.yy'daki yangınlar, bu kısımlarda evvelce var olan hacimlerin hangi amaçla yapıldıklarını anlaşılmaz hale getirmiştir. 16. yüzyılda mevcut olduğunu söyleyebileceğimiz bu hacimlerin, ilk harem dairesi yapıları olduğu intibamı vermekteyse de bu konuda bir kaynağa ulaşamamıştır. Vâlîde Taşlığı seviyesinden aşağıda olan bazı hacimlerin hangi amaçla yapılp ne maksatla kullanıldığı da tartışmaya açık bir konudur. Haremın mimarî tarihinde Fâtih Sultan Mehmed dönemini başlangıç, Kânuni Sultan Süleyman Dönemini ilk ekler, Sultan III. Murad'dan 1854 Dolmabahçe Sarayına taşınmaya kadarki devreyi de gelişme dönemi olarak adlandırabiliriz. 19.yüzyıl ortasındaki taşınmadan sonra Harem Dairesi içindeki mekânlar gelişi güzel ek ve değiştirmeler ile özgün niteliğini yitirmiştir. Haremde bugün görülebilen en eski kısımların hemen hepsi Sultan III. Murad dönemine ait yapılardır. Bunlar Vâlîde Sultan Dairesinden Has Odaya kadar uzanan kısımda Havuzlu Köşk, Hünkâr Yatak Odası, Hasekiler Dairesi, Vâlîde Taşlığı çevresindeki Hasekiler, Ustalar, Cariyeler Dairesi ile Kiler, Mutfak, Çamaşırlık ve Harem Bahçesidir. (Anhegger, 1986; 23).

Vâlîde Sultan Mutfağı ve Yeni Bulgular

Ocaklı Sofanın bitişiğinde, arka kısımdan bir geçitle varılan Valide Sultan yatak odası ile buna bitişik namaz odası bulunmaktadır (Şekil. 6). Bu mekânların hemen yakınında Vâlîde Sultan Hamamı, taşlıktan içeriye girilen giriş holünün güneydoğusunda ise haremde kendine ait özel mutfağı olan tek kadının; yani Vâlîde Sultan'ın mutfağı yer almaktadır. Bu mekân Vâlîde Sultan Dairesini oluşturan birimlerden biridir ve mutfak olarak kullanılmıştır (Şekil 7).

Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlenen ve çeşitli siyasi olaylara damgasını vuran Vâlîde Sultanların harem içerisindeki güçlü konumları yaşadıkları mekânın mimarisine de yansımıştır. Vâlîde Sultan Dairesi'nin etrafında tüm ihtiyaçlara karşılık verebilecek irili ufaklı çeşitli mekânlar, 19. yüzyıla kadar onarım ve yenilemelere sahne olmuştur. Harem yapısının 1665 yangınından sonra büyük ölçüde değiştiği göz önüne alınırsa bu mekânların 16. yüzyılda hangi amaçlarla kullanıldığını saptamak oldukça zordur. Cumhuriyet döneminde sarayın müze işlevini almasıyla onarım ve yenileme çalışmalarıyla değişimler devam etmiştir. Vâlîde Taşlığı etrafında kapatılan bazı revaklar ve oluşturulan ikinci katlar, 1942 ve 1960'larda yapılan restorasyonlarla değişikliğe uğramıştır (Şekil. 8) (Karahasan, 2005; 231-243). Şüphesiz ki bu mekânların özgün halleri yapılacak detaylı incelemeler veya raspa işlemleri ve buna bağlı araştırmalarla zamanla anlaşılmaya ve aydınlatılmaya çalışacaktır. Bu işlemler yapıların ilk inşa tarihleri, hangi amaçla kullanıldıkları, sonradan geçirdiği değişiklikler ve o mekâna yüklenen değişik misyonları anlamamız açısından önemli olacaktır.

Vâlîde Taşlığı'nın güneydoğu köşesinde yer alan ve Vâlîde Sultan'ın *mutfağı* olarak adlandırılan küçük birimde restorasyon çalışmaları öncesinde yapılan incelemeler, bu me-

kanın mutfak işlevini tartışılır hale getirmiştir. Burasıyla ilgili bazı bulgular bu mekânın sonradan mutfağa dönüştürüldüğü hakkında şüpheler uyandırmıştır. Bu bulgulara, mekânın tanıtımından sonra yer verilecektir.

Mekânın zemini, serbest olarak döşenmiş farklı boyutlardaki kesme taşlardan oluşmaktadır. Taş malzemede aşınmadan kaynaklanan bazı bozulmalar göze çarpmaktadır. Mekâna Vâlide Sultan Taşlığından girildikten sonra kuzeybatı tarafta kalan bölümde bir ocak bulunmaktadır (Şekil. 9). Beşik kemer formunda bir kemerle taşınan ocağın iç yüzeyi kesme taş duvardan oluşur. Ocağın iki kenarında tuğla malzemeden yapılmış sekiler bulunmaktadır. Günümüzde bu sekiler yıkık ve tahrip olmuş durumdadır. Ocağın dış yüzeyi kireç harçlı sıva ile kaplanmıştır. Ocağın arka yüzeyi ise bazı metal elemanlar ile kaplanmıştır. Ocak kuzeybatı ve güneybatı duvarında yer alan nişleri yarıda kesmiş, nişlerin mermer söveleri ocak duvarının içinde kalmıştır (Şekil. 10-11).

Mekânın giriş kapısı, özgün hali pencere iken alt mermer sövesi kesilerek kapıya çevrilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mekânın girişi ile ocak arasında kalan bölümde iki adet niş vardır. Bu nişlerden ilki Cariyeler Taşlığı ile bağlantıyı da sağlayan niştir. Buradaki açıklık sonraki dönemlerde kapatılmıştır. Açıklığın ön yüzünde bulunan demir lokma parmaklığı tel kafes çakılmıştır. Mekâna Vâlide Sultan Taşlığı'ndan girildikten sonra hemen doğu tarafta pencere bulunmaktadır. Taşlığa bakan pencere nişinde içte lokma demir parmaklık dışta ise onarım görmüş ahşap pencere kafesi yer almaktadır. Nişin taş sövelerinde bozulma ve ayrışmalar görülmektedir. Nişin içerisinde zemini şap kaplamalı bir su haznesi ve mermer yüzey üzerinde işlemeli bir çeşme bulunmaktadır.

Önceden mekânın duvar yüzeylerinin, pencere içlerinin ve nişlerin 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl mavi-beyaz renkli Kütahya çinileri ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Bu çiniler muhtemelen 1665 yangınından sonra yapılan geniş çaplı tadilat esnasında eklenmiş olmalıdır. Ancak zaman içinde bu çini karolar büyük oranda eksilmiştir. Günümüzde bu karolardan az bir bölümü yerinde durmaktadır. Günümüze ulaşan bu karoların da doğru bir şekilde korunarak geldiği söylenemez. Özellikle duvar ile olan bağları zayıflamış ve çözülmüştür. Yer yer çini kaplama altında bulunan sıva dokunun da döküldüğü ve altta bulunan kesme taş duvar veya tuğla dokunun ortaya çıktığı görülmektedir. Hatta bazı noktalarda galeri katının, duvar yüzeyindeki çinilerin üzerine oturduğu görülmektedir. Bununla birlikte mekânın önceki onarımlarında eksik çinilerin yerleri depolardan alınan, farklı kompozisyonlara sahip 17. yüzyıl veya Avrupa çinileriyle doldurulmaya çalışıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz ve mekânın işlevi konusunda şüphe uyandıran bulgulara 2025 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları sırasında yapılan raspa işlemi sonrası ulaşılmıştır. Mekânın tavanına raspa uygulanarak sıva yüzey kaldırılmış ve altından 16. yüzyıla tarihlenen sade malakâri bezemeler bulunmuştur. (Şekil. 12-13). Tavanda ortaya çıkarılan malakâri bezeme ve mekândaki pencerelerin kesilip kapıya dönüştürülmesi, ocağın oda da yer alan bazı nişleri keserek yerleştirilmesi, mekâna sonradan eklendiğini ve mekânın özgün işlevinin mutfak olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu mekânın, muhtemelen Vâlide Sultan'ın kullanımı için veya baş haseki gibi önde gelen bir hanım için düzenlemiş olup sonraki yıllarda ortaya çıkan ihtiyaç üzerine mutfağa çevrildiği düşünülmektedir. Ayrıca Reşat Ekrem Koçu'nun Topkapı Sarayı kitabında paylaştığı vaziyet planı bu durumu desteklemektedir.(Şekil 14).

Tavanda yer alan sade malakâri tekniğinde yapılmış kompozisyonda, mavi zemin üzerine kırmızı renkli rumîler, kıvrık dallar, tomurcuk çiçekler ve hatâyiler görülür. Fakat işçiliğe bakıldığında kompozisyonun tamamlanmadığı kanısını uyandırmaktadır. Motiflerin kontürleri ve çiçek detayları tam olarak işlenmemiş, rumîlerin haricinde kalan motifler renklendirilmemiştir. Tavandaki kompozisyonu çevreleyen ince beyaz bir şerit ve en dış bordürde ise kırmızı zemin üzerinde yürüyen helezonik dallar seçilebilmektedir. Bu helezonik dallar da sathi olarak çizilmiş, bir derinlik kazandırılmamıştır. Sanatkârın adeta kompozisyonun eskizini tavana uygulamış olduğu fakat bilinmeyen bir nedenden dolayı bitirmeye muvaffak olamadığı intibai elde edilmektedir.

Mutfakta, muhtemelen Topkapı Sarayı'nın terkedilmesinden sonra kalan harem halının eklemiş olduğu bir asma kat mevcuttur. Bu asma katı giriş mekânının tavanında dışı sac ile kaplanmış kirişlemeler taşımaktadır (Anhegger, 2009). Bu asma katta kömürlük ve yüklük olarak kullanılmış olması muhtemel dolaplar ve nişler bulunmaktadır. Asma kat seviyesinde yer yer görülen 17. yüzyıl çinilerinden anlaşılacağı üzere mekân, özgün halinde zeminden tavana kadar bu çinilerle kaplanmış vaziyettedir. Çinilerin tavan hizasında sonlanması ile malakâri bezemenin başladığı düşünülebilir. Sonuç olarak malakâri ve çinilerle tamamen bezenmiş mekânın ilk haliyle mutfak olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Vâlide Sultan Dairesi Giriş Holü

Bu mekân 17. yüzyılda Vâlide Sultan Taşlığının açık revaklı bir bölümü iken 18. yy. içinde kapatılarak oda haline getirilmiştir ve bu hali ile Vâlide Sultan Daireleri'nin giriş holü görevini üstlenmiştir. Vâlide Sultan Taşlığı'nın kuzeybatı cephesinde bulunan Vâlide Sultan Giriş Holü, Vâlide Sultan Bekleme Odası ile sonradan mutfak olarak kullanılmış birim arasında bulunmaktadır (Şekil. 15) (Ürkmez, 2022; 140). Bu mekâna basık kemerli geçişten çift kanatlı ahşap künde-kârî bir kapı ile girilmektedir. Kapının üst kısmında dış cephede sütunlar arasında farklı renk ve taştan oluşturulmuş sivri kemer, iç cephede ise farklı profile sahip basık sivri kemer bulunmaktadır. (Valide Sultan Dairesi ve Avlusu Rölöve Analiz Raporu). Bu kemerlerde içte revzen pencere, dışta ise onarım görmüş ahşap pencere kafesi bulunmaktadır. Kapı dışında taşlığa bakan diğer açıklık ise penceredir. Pencerenin iç cephe kısmı çift kanatlı ahşap olarak düzenlenmiştir (Şekil. 16-17).

Mekânın dış cephesinde çift kanatlı ahşap pencere kafesi bulunmaktadır. Taşlığa bakan bu cephe yüzeyinde bulunan mermer sütunlar ve sütun başlıkları duvar içinde gömme sütun olarak kalmışlardır. Mekân tek katlı ve dikdörtgen planlıdır. Taşlığa bakan revak kapatılarak yapılan bu mekânın duvarları sarı İtalyan çinileriyle kaplıdır. Bu çinilerin üzerinde, kartuşlar halinde mavi zemin üzerine beyaz renkli celî sülüs kitâbelerin yer aldığı çini panolar görülmektedir. Bu çini kitâbelerde Peygamber Efendimizi öven Kaside-i Bürde'nin ikinci bölümünden nefis terbiyesiyle ilgili altı beyitlik bir yazı kuşağı bulunmaktadır (Ayçiçeği, 2024):

فَإِنَّ أَمَّارَتِي بِالسُّوءِ مَا اتَّعَظْتُ * مِنْ جَهْلِيهَا بِنَذِيرِ الشَّيْبِ وَالْهَرَمِ

Kötülüğü emreden nefsim, cehaletinden dolayı, ak saçların ve ihtiyarlığın uyarısından ders almadı.

وَلَا أَعَدْتُ مِنَ الْفِعْلِ الْجَمِيلِ قَرِي * صَيْفِ أَلَمِ بِرَأْسِي غَيْرَ مُحْتَشِمِ

Nefsim, misafir (olan ihtiyarlığa) ziyafet için hiçbir güzel amel hazırlamadı; o da ansızın gelip başıma konuverdi!..

Çini panolar üzerinde bulunan Kasîde'nin devam eden paftalarının anlamındaki misafir vurgusu da mecaz olarak bu mekânların işlevine (misafir ağırlama) işaret ettiğini düşündürmektedir. Kaside metni şöyledir (Ayçiçeği, 2024):

لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنِّي مَا أُوقِرُهُ * كَتَمْتُ سِرًّا بَدَالِي مِنْهُ بِالْكَيْمِ

O misafire gereken saygıyı gösteremeyeceğimi bilmiş olsaydım, onun eseri olan ak saçları boyayıp gizlerdim.

Mekânın tavanında 19. yüzyıla ait kalem işleri bulunmaktadır. 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı çinileri, Avrupa çinileri ve 19. yüzyıl kalem işlerinden anlaşılacağı üzere mekân farklı yüzyıllarda çeşitli onarım ve değişiklikler geçirmiştir. (Şekil 18). Bu mekânda, Nöbet Yeri ve Misafir (Bekleme) Odası'na geçilen iki ayrı çift kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır (Ürkmez, 2022; 140). Kapıların alınlığında celî sülüsle “Şefâat Yâ Rasûla'llah Şefâat Yâ Habîba'llah 1078” niyaz cümlesi yazmaktadır. Kitâbedeki H.1078 / M.1667 tarihi de bu mekânların Harem Yangını sonrasında şekillendiğinin başka bir göstergesi, bir belgesidir.

Mekânın zemini girişte şeshane (altıgen) tuğla olarak gözükmektedir. Bu döşeme büyük ölçüde zarar görmüş ve yer yer göçmeler oluşmuştur (Şekil. 19-20). Bundan dolayı zamanında iç mekân zeminine geçiş için ahşap kalaslar atılıp üzerine osb malzeme serilmiştir. Mekâna restorasyon çalışmaları için araştırmalara başlandığında yerinde yapılan incelemelerde ve hazırlık için iskele kurulmak istendiğinde zeminde göçükler gözlenmiştir. (Şekil. 20-21). Bu göçmeler neticesinde giriş holünün zemininin kaldırılarak nedeninin tespit edilmesi gerekmiştir (Şekil 22-23).

2025 yılında yapılan çalışma neticesinde giriş holünün zeminin kaldırılması ile alta başka bir odanın varlığı anlaşılmıştır (Şekil. 24-26). Ayrıca rölöve raporunda mekânın zemininde güçlendirme yapılması gerektiği, alt kattaki odanın da tavanında güçlendirme yapılması gerektiği yazılmıştır.

Alt kotta bulunan odanın zemini de tıpkı giriş holü zemini gibi şeshane tuğla ile döşenmiş, duvarlarında ise kesme taş ve tuğla kullanıldığı görülmüştür. Bu oda, beşik kemerli iki kapının bulunduğu bir orta duvarla iki bölüme ayrılmıştır. Giriş Holü'nden Nöbet Yeri'ne geçişi sağlayan kapıyı, alt odanın doğusunda yer alan kesme taşlarla yapılmış bir basık kemer taşımaktadır. Üst katta bu geçişten Nöbet Yeri'ne geçiş sağlanırken, alt odadaki aynı hizada yer alan kapıdan girildiğinde Nöbet Yeri'nin altından harem zindanları olarak bilinen kısma doğru koridor uzanmaktadır. Odanın orta kesitin kuzeyinde kalan kısmında

ise oda zemininden Vâlide Giriş Holü taşlık cephesine doğru yükselen bir merdiven tespit edilmiştir (Şekil. 25). Bu merdiven zemin kotundan yaklaşık 1,5 - 2 m aşağıda kalmaktadır. Daha önce bahsettiğimiz ve taşlığın güneybatı köşesinde yer alan hamam külhanlarının da kotunun taşlık seviyesinden aşağıda kalma durumu (1,70 m), şimşirlikten rampalı bir yolun Vâlide Taşlığına bağlanması, bu cepheden taraçalar vasıtası ile harem alt bahçelerine geçiş olduğunun bilinmesi, açığa çıkan bu merdivenin zamanında harem alt bahçeleri ile taşlık arasında bağlantıyı sağlayan elemanlardan biri olabileceğini düşündürmektedir.

Dolayısıyla yukarıdaki veriler alt odanın 1665 yangınından önce kullanıldığı, yangından sonra tavanının örtülüp zemine dönüştürüldüğü ve Vâlide Taşlığı revaklarının kapatılması ile de giriş holünün inşa edildiği düşüncesini doğrulamaktadır. Bitişik vaziyette bulunan ve bugüne kadar Mutfak olarak bilinen birimi ile giriş holünün, bekleme odasının zeminlerinin kaldırılması ve Giriş Holü'ndeki alt odanın aynı seviyede yan odalarının mevcudiyeti, bu mekanların işlevleriyle ilgili var olan bilgilerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Sonuç

Topkapı Sarayı Haremi, 16. yüzyıldan sarayın Dolmabahçe'ye taşındığı 19. yüzyıl ortalarına kadar değişimler ve onarımlar geçirmiştir. Artan ihtiyaca yönelik eklenen veya değiştirilen mekanlar, Harem'in kurgusunu daha karmaşık hale getirmiştir. Dışarıdan bakıldığında bu karmaşık görülen yapının içeriden belirli bir hiyerarşiye göre düzenlendiği Harem üzerindeki dikkatli incelemelerde anlaşılmaktadır. Çünkü harem hiyerarşik yapısı, mekânlar inşa edilirken veya onarılırken en başta gelen unsurdur. Yüzyıllar boyunca geçirdiği değişimler ve 1665 yılında gerçekleşen Harem yangınından sonra başlatılan büyük değişim ve dönüşüm Harem'de bazı mekanların işlevlerini değiştirmesine veya yeni mekanların eklenmesine zemin hazırlamıştır. Yazılı kaynakların harem mimari kurgusu hakkında detaylı bilgiler vermemesi nedeniyle mekanların işlevlerini anlamakta başlıca bilgi kaynaklarından birisini restorasyon çalışmaları oluşturmuştur. Restorasyonlarda elde edilen bulgular mekânların tarihlendirilmesi ve işlevinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Harem en önemli kısımlarından olan Vâlide Sultan Taşlığı veya Vâlide Sultan'a ait mekânlar hakkında yapılan çalışmalarda, bu dairenin etrafındaki irili ufaklı mekânların işlevleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Vâlide Sultan Taşlığı'na bakan ve Vâlide Sultan Dairesi ile doğrudan bağlantı sağlayan bitişik üç mekân sırasıyla Vâlide Sultan Mutfağı, Vâlide Sultan Giriş Holü ve Vâlide Sultan Bekleme Odası olarak adlandırılmıştır.

Yaptığımız bu çalışmayla, özellikle mutfak ve giriş holünde yapılan temizlik, raspa ve onarım çalışmaları ile bu mekânlara ait bilgilere yeni bulgular eklenmiştir. Mutfak kısmının tavanındaki raspa işlemi ile ortaya çıkarılan 16. yüzyıl malakârî bezeme, sonradan eklendiği anlaşılan ocak ve mekânın neredeyse tüm duvarlarının, dolap ve niş içlerinin 17. ve 18. yüzyıl çinileri ile kaplı olması bu birimin ilk işlevinin mutfak olmadığını düşündürmektedir. Giriş Holü olarak anılan mekânının zemininde yapılan incelemeler sonucu alt kotta başka bir odanın ve odayı taşlığa bağlayan merdivenin keşfedilmesi ile bu mekânın da özgün işlevi sorgulanır hale gelmiştir. Nitekim altta bulunan bu odanın harem alt bahçesiyle doğrudan bağlantı sağlaması Harem 16. yüzyıl veya 17. yüzyıl başındaki kurgusu hakkında tekrar düşünmeye sevk etmiştir.

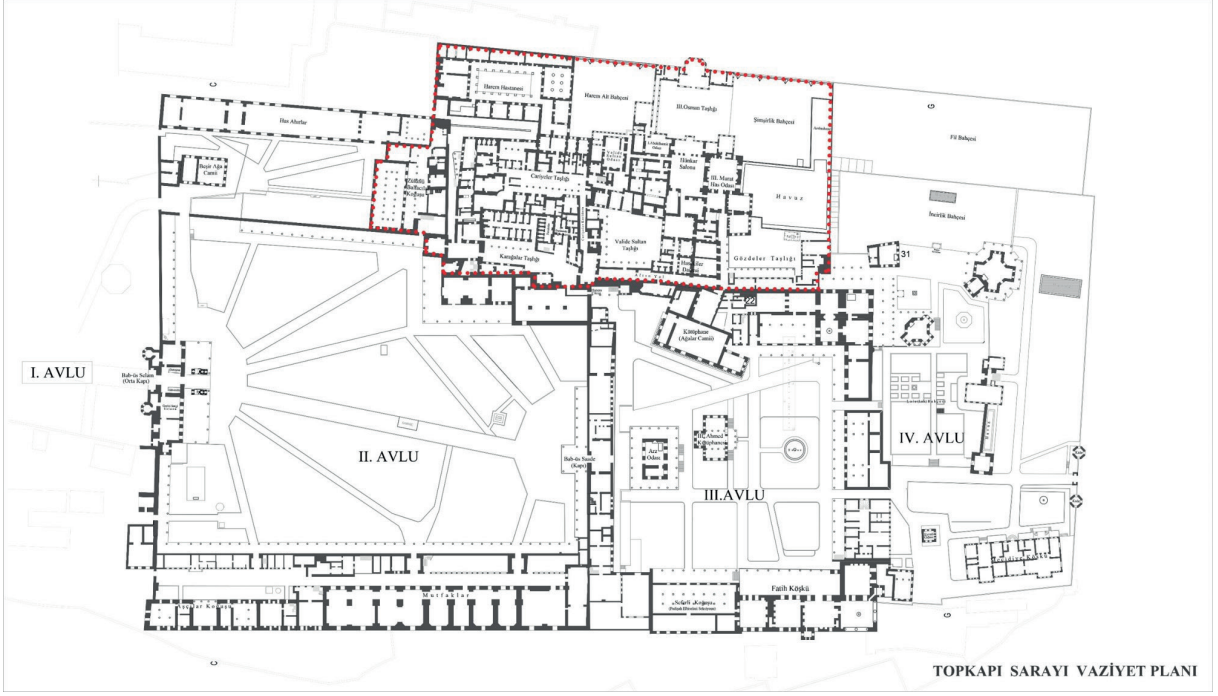
Elde edilen veriler 16. yüzyılda mevcut olan merdivenlerin ve alt kot ile olan bağlantının 17. Yüzyılda iptal edilerek merdivenlerin revaklı avluya bağlandığı noktada zemine döşemesi yapıldığını göstermektedir. Yine baklava dilimli sütunların duvarla örülerek buranın bağımsız bir mekan durumuna getirildiği açıkça görülmektedir. 17. yüzyılda burada oluşturulan Giriş Holü ve Valide Sultan Mutfağı gibi yeni birimlerin, bu alanın Valide Sultan'ın saraydaki yeni konumuna uygun mekanlar bütünlüğü şeklinde oluşturulduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyıla nazaran Valide Sultan'ın Harem'de kullanmış olduğu mekanların genişletilmek istenmesi ve peşpeşe odalar meydana getirilmesi, Valide Sultan'ın saraydaki statüsünün bu dönemde güçlendiğini ve saraydaki yeni konumuna uygun mekanların oluşturulduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nin mekânları ve bu mekânların işlevlerinin bilgileri, şimdiye kadar yapılan ve bundan sonra yapılacak her türlü restorasyon ve onarım işlemlerinden sonra değişebilme ihtimalini barındırmaktadır. Haremin mevcut düzeni, büyük çaplı restorasyon işlemlerinde bir engel gibi görünse de küçük çaplı işlemlerin bile yeni bilgiler sunması ve bilineni değiştirmesi önem arz etmektedir. Harem tarihsel süreçteki kurgusu her yeni bulgu ile yeniden saptanmalı, bu yapı topluluğu için önemli bir tarih olan 1665 öncesi ve sonrasını kapsayacak çalışmalar güncel bilgileri ile birlikte haremin mimarisi yeniden değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Anhegger Eyüboğlu, Mualla (1979). “Fatih Devrinde Yeni Sarayda Harem Dairesi (Padişahın Evi) Var mıydı?”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, Ocak, Sayı: 8, s. 23-36.
- Anhegger Eyüboğlu, Mualla (1986). *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)*, Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul.
- Anhegger Eyüboğlu, Mualla (2009). “Topkapı Sarayı 1967-68 yılları Onarım Keşfi İzah Notları”, Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul IV. Numaralı Koruma Kurulu, 20.10.2009 tarihli ve 3052 tarihli “Topkapı Sarayı Müzesi Harem Yapıları Rölöve Projelerinin Yapılması İş” Dosyası, Millî Saraylar Başkanlığı Arşivi.
- Ayçiçeği, Bünyamin (Ed.) (2024). *Türk Edebiyatı'nda Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Metinler*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, Cilt: 2, s. 29.
- Dönmez, Emel Emine (2001). *Türk Çini Sanatının Sürekliliği İçinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Dumlupınar, Fatma Zehra (2015). *Topkapı Sarayı Harem Dairesi 17. Yüzyıl Çini Pano Tasarımları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Eldem, Sedat Hakkı - Akozan, Feridun (1982). *Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler Yayını, Ankara.
- Emler, Selma (1963). “Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri I*, İstanbul, s. 211-312.
- İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu - Vâlide Sultan Dairesi ve Avlusu Rölöve Analiz Raporu.
- Karahasan, Ümrân (2005). *Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi*.
- Kocaaslan, Murat (2014). *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Koçu, Reşad Ekrem (1960). *Topkapı Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi Kütüphanesi, İstanbul.
- Library of Congress, *Abdul-Hamid II Collection*.
- Millî Saraylar Koleksiyonu Yıldız Sarayı Kütüphanesi-i Hümayunu Fotoğraf Albümleri.
- Millî Saraylar Fotoğraf Arşivi.
- Necipoğlu, Gülru (2007). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
- Pektaş, Kadir (2023). “Harem-i Hümayûn”, *Topkapı Sarayı*, Millî Saraylar İdaresi Başkanlığı Yayınları, İstanbul, Cilt: 1, s.147-183.
- Tanyeli, Gülsün (1988). Topkapı Sarayı Haremi'nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık*, İstanbul, Cilt: 3, s.148-180.
- Ürkmez, Aybüke (2022). *Topkapı Sarayı Haremindeki Valide Ve İkballer Taşlıklarının Yapısal ve Dekoratif Dönüşümlerinin İncelenmesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

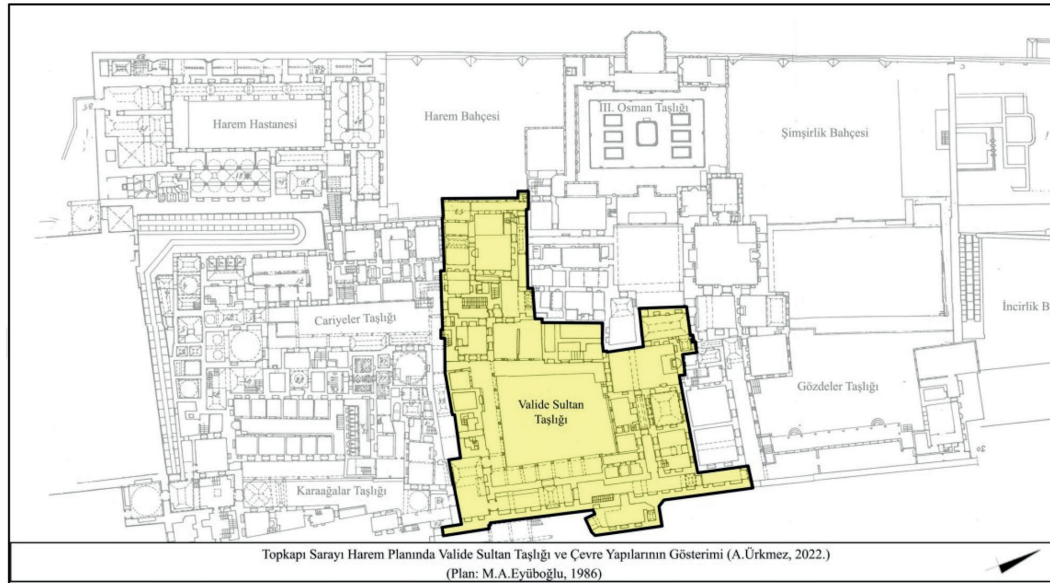
FOTOĞRAFLAR

Şekil 1: Topkapı Sarayı Harem Bölümü, Milli Saraylar Başkanlığı Arşivi.

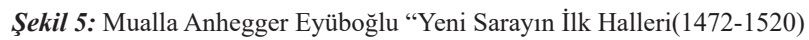
Şekil 2: Vâlide Sultan Taşlığı, Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi.

Şekil 3: Vâlide Sultan Mutfağı ve Bekleme Odasının Vâlide Taşlığındaki Konumu

Şekil 4: Vâlîde Sultan Taşlığı ve Etrafındaki Yapılar Topluluğu, Milli Saraylar Başkanlığı Arşivi.

Şekil 7: Vâlide Mutfağı Taşlık Cephesi, Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi.

Şekil 8: Vâlide Mutfağı Taşlık Cephesi- (Yıldız Sarayı Fotoğraf Arşivi Abdullah Freres)

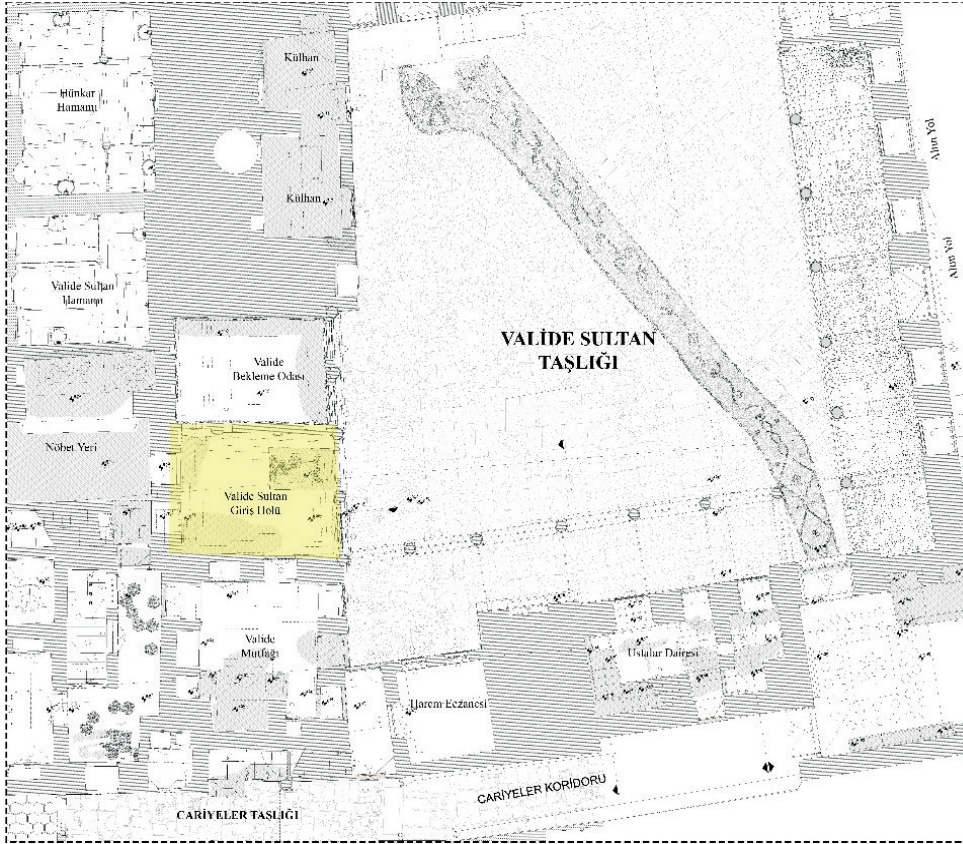
Şekil 9: Vâlide Mutfak Giriş Kapısı ve Pencere Nişleri (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi.

Şekil 10-11: Ocağın Kapattığı Pencere Nişleri (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi.

Şekil 12-13: Galeri Katı Tavan Malakâfîleri (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 14: Vâlide Giriş Holü, Milli Saraylar Başkanlığı Arşivi.

Şekil 15: Vâlîde Giriş Holü Cephesi, Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi.

Şekil 16: Vâlîde Giriş Holü Cephesi, 1880-1893 arası, Abdullah Freres, Kongre Kütüphanesi, Abdülhamid II Koleksiyonu, <https://www.loc.gov/pictures/item/2003667107/> (Erişim Tarihi: 06.10.2025).

Şekil 17: Vâlide Giriş Holü (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 18: Vâlide Giriş Holü (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 19: Vâlîde Giriş Holü (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 20: Vâlîde Giriş Holü Zemindeki Göçmeler (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 21: Vâlîde Giriş Holü Zemindeki Göçmeler (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 22: Vâlîde Giriş Holü ve Alt Kottaki Mekânlar (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 23: Vâlîde Giriş Holü ve Alt Kottaki Mekânlar (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

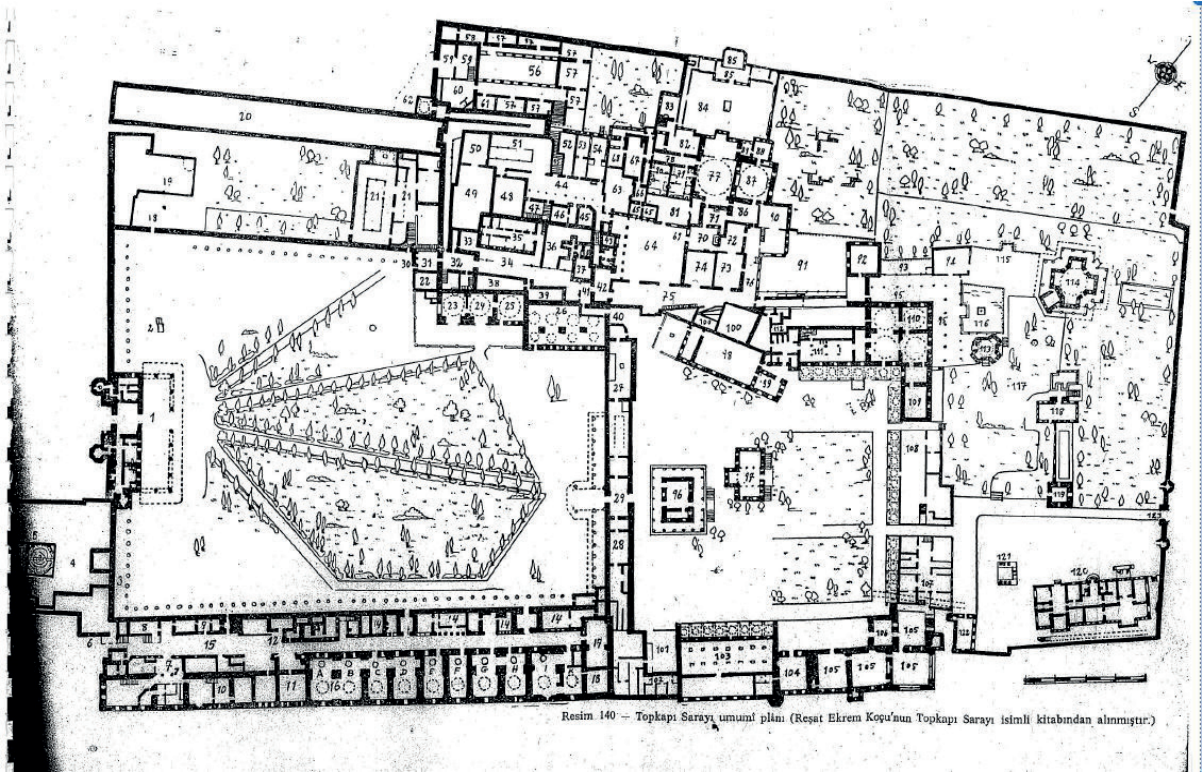
Şekil 24: Vâlîde Giriş Holü Altındaki Mekan ve Taşlık Cephesine Doğru Uzanan Merdivenler (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 25: Vâlide Giriş Holü Altındaki Mekan ve Taşlık Cephesine Doğru Uzanan Merdivenler (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 26: Vâlide Giriş Holü Zemindeki Temizlik Çalışmaları (2025), Milli Saraylar Fotoğraf Arşivi

Şekil 27: Reşat Ekrem Koçu'nun Topkapı Sarayı Planı.